

ТВОРБЕНО ГНИЈЕЗДО РОД КРОЗ ПРИЗМУ СВЕТОСАВЉА

У раду се даје преглед твореница које образују творбено гнијездо *род*. Са творбеног аспекта ово веома богато творбено гнијездо пружа могућност обраде или утврђивања градива творбених модела које се усваја кроз више нивоа наставе српског језика: седми и девети разред основне школе, други разред средње школе, као и у оквиру предмета Творба ријечи српског језика на универзитетском нивоу. Са семантичког аспекта у фокусу пажње су творенице *породица* и *народ* чија се семантичка реализација кроз форму есеја *Светосавска философија породице и народа* даје са аспекта православне духовности односно светосавља.

Кључне ријечи: творбено гнијездо, творбена и морфемска структура, мотивација, настава српског језика, *породица*, *народ*, светосавље.

Српску дериватологију и дериватографију у претходној деценији обогатила су два *Семантичко-деривациона речника* (СДР1: 2003 и СДР2: 2006) која су тематски усмјерена на човјека: дијелове тијела, психофизиолошка стања и радње, унутрашње органе и ткива, психофизичке особине и сродство. Одреднице у овом рјечнику организоване су по принципима творбеног гнијезда, а уз сваку одредницу дата је и лексикографска дефиниција. Значај овог рјечника оцијењен је у нашој дериватолошкој литератури (Ђорић 2008: 35; Штасни 2008: 148–149). Р. Драгићевић, једна од редактора СДР2, наводи да је циљ овог рјечника испитивање законитости у организацији лексичког система и утврђивање семантичког и деривационог потенцијала појединих категорија ријечи (2007: 26–27).

СДР веома је подстицајан за презентацију али и наставну обраду твореница, будући да је богат примјерима, и да је лексикографском обрадом одредница маркиран творбени шав или граница, што читаоцу односно наставнику олакшава творбену анализу деривата и утврђивање творбеног начина којим је одређена твореница настала. Г. Штасни оцјењује да су могућности примјене овог рјечника у основношколској и средњошколској настави бројне. Добра је илустрација за разликовање

---

* zorica.nikitovic@flf.unibl.org

морфемске од деривационе анализе *зуб/ар/ск/и* и *зубар/ски*; разликовање творбене основе од лексичког језгра, тј. идентификација деривационог статуса лексеме (првостепени, другостепени, трећестепени дериват: *лава* – *лавоња* – *лавоњин*); уочавање механизма стварања деривата на основу секундарних значења полисемантичких ријечи: *лавар* према *лава*, *лолавар* према *лавар*; за учење српског језика и као матерњег и страног језика у циљу богаћења рјечника асоцијативном методом, навођењем примјера по аналогiji или на основу асоцијације: *лаваши* – *лавашости*; *нојаши* – *нојашости* (2008:149).

Представљање ријечи једног творбеног гнијезда у школској настави вишеструко је функционално и наставнику пружа могућност да у вишим разредима компарира морфемску и творбену структуру ријечи, да ђацима илуструје лексичко богатство језика и деривационе механизме којима се граде нове ријечи и богати лексички појмовник. Презентација ријечи са истим коријеном пружа могућност да се утврде мотивациони смјерови па ће за ђаке бити занимљиво да кроз проблемске задатке осмишљене од стране наставника сами узму удјела у њиховом рјешавању.

Терминологијани синтагматски назив *творбено гнијездо* или *творбена породица* представља скупину деривата са истим коријеном међусобно повезаних односом мотивације (Ђорић 2008: 35). „Уколико се истокорене речи посматрају у својој лексичкој вези и узајамности, онда се говори о лексичком гнезду. Међутим, уколико се истокорене речи организују према њиховим творбеним везама и односима, онда се ради о творбеном гнезду” (Гинзбург 1979: 156–250, цит. према: Ђорић 2008: 34). Циљ овог рада јесте да покаже вишеаспектне могућности анализе творбеног гнијезда у школској настави српског језика, али и да илуструје могућност корелације језичке материје са књижевном и историјском. Морфемска творба, као најпродуктивнија творба у словенским језицима, одликује се богатством лексичких, творбених и флективних морфема на морфемском нивоу, те творбених средстава чијом комбинацијом настају нови деривати. Образовани око једног творбеног гнијезда, и приказани у творбеном низу или ланцу, ти деривати, осим домета творбених механизма на лексичком нивоу, илуструју богатство значењских односа и лексичког система у цјелини.

За ову анализу одабрали смо творбено гнијездо *rog*. Приказати све аспекте¹ које отвара једна овако слојевита деривационо-семантичко-

¹ Поред осталог, ван рада остаје полисемија (в. Драгићевић 2008; Гортан-Премк 1990) која се може проблематизовати творбеним гнијездом *огродиши*.

-лексиколошка тема далеко премашује оквире једног рада². У овом раду ћемо се базирати на то да укажемо на творбено-семантичке потенцијале српског језика на примјеру једног одабраног творбеног гнијезда, као и примјер семантичке употребе лексема на вишем језичком нивоу, на нивоу текста.

Методички приступ обради твореница образованих око било којег лексичког језгра зависиће у првом реду од узраста ђака, тј. од разреда у коме обрађујемо или утврђујемо наставне јединице из области творбе ријечи које су предвиђене наставним програмом, али и од спремности наставника да своја знања усавршава и шири, пратећи новију литературу из области дериватологије, као и његове креативности и спремности да наставни процес обогаћује новим приступима који активирају стваралачке потенцијале ђака као субјеката наставног процеса. Појмови *йородице* и *народа*, именица које у својој морфемској структури имају лексичко језгро *род*, носе значајне васпитне потенцијале и добро су познати ђацима. За потребе ове анализе из СДР2 (2006: 520–545) ексцерпирани смо око сто педесет ријечи које образују семантичко-деривациону групу *родити*.

Родити (*се*), *рађање*, *рађаши* (*се*), *родбински*, *род*, *родан*, *родбина*, *родбински*, *родбинство*, *родилица*, *родилиште*, *родиља*, *родиљин*, *родиљка*, *родитиљ*, *родитиљица*, *родитиљка*, *родитиљкин*, *родитиљски*, *родитиљство*, *родица*, *родичин*, *родиште*, *родни*, *родница*, *родност*, *родовни*, *родовник*, *родовски*, *родом*, *родство*, *рођа*, *рођак*, *рођака*, *рођакање*, *рођакаши* (*се*), *рођакиња*, *рођаков*, *рођачење*, *рођачиши* (*се*), *рођачки*, *рођашиво*, *рођен*, *рођени*, *рођенка*, *рођенце*, *рођење*, *рођењем*, *рођин*, *рођо*, *рођов*, *рођкиња*, *рођко*, *безродан*, *безродница*, *безродност*, *безрођкиња*, *израђање*, *израђаши* (*се*), *изрод*, *изродити* (*се*), *изродица*, *изрођавање*, *изрођаваши* (*се*), *изрођај*, *изрођен*, *изрођеник*, *изрођеност*, *изрођивање*, *изрођиваши* (*се*), *народ*, *народити* (*се*), *народни*, *народник*, *народничење*, *народничиши* (*се*), *народништво*, *народно*, *народности*, *народност*, *народњак*, *на-*

² Пошто је у бројним примјерима дошло до фонетских процеса јотовања умјесто лексичког језгра *род* уочавамо његов аломорф *рођ*. Наведеним примјерима наставник може илустровати морфофонолошке промјене, не само коријенске аломорфе, при чему је најчешћи *рођ*- настао јотовањем: *рођо*, *рађаши*, *рођење*, *огрођавање*, *огрођен* или *рођкиња*, *безрођкиња* (једначење сугласника по звучности); већ и друге гласовне процесе код низа деривационих морфема: *рођачки*, (палатализација), *родичин* (палатализација), *огрођење*, *орођавање* (јотовање), *урођенички*, *народности* (губљење сугласника *ш*), *народњак* (јотовање), *йрейородилац* (промјена *л* у *о*), *йриродословље*, *родољубље* (јотовање), *народњачки* (јотовање и палатализација); *родити* → *рађаши* (превој вокала), итд.

родњачки, народњашићво, народски, нејриродан, нејриродно, нејриродност, неродан, неродица, неродност, нерођен, нерођени, нерошка, нерошкиња, несродан, несродно, одрод, одродићи (се), одрођавање, одрођаваћи (се), одрођен, одрођеник, одрођење, одрођивање, одрођиваћи (се), ородићи (се), орођавање, орођаваћи (се), њонародићи (се), њонарођиваћи (се), њорађање, њорађаћи (се), њорађач, њород, њородилишти, њородиља, њородиљин, њородиљски, њородиљштиво, њородићи (се), њородица, њородичица, њородични, њорођај, њорођајни, њорођачићи се, њрародиштељ, њрародиштељски, њрејород, њрејородан, њрејородилац, њрејородилачки, њрејородиштељ, њрејородиштељка, њрејородиштељски, њрејородићи (се), њрејорођавање, њрејорођаваћи (се), њрејорођај, њрејорођајан, њрејорођиваћи (се), њреродићи (се), њрирод, њрирода, њриродан, њриродин, њриродићи (се), њриродни, њриродност, њриродњак, њриродњачки, њриродњашићво, њрирођен, њрирођеник, њрирођеност, њрирођење, сродан, сродбина, сродбински, сродићи (се), сродник, сродница, сроднички, сродништиво, сродност, сродстивен, сродстивенник, сродсtivo, срођавање, срођаваћи се, срођивање, срођиваћи се, сународник, сународница, сународњак, сународњакиња, узрод, узродићи, узродица, урод, уродићи, урођен, урођеник, урођеница, урођенички, урођено, урођеност, бојородан, Бојородица, Бојородичин, брзородан, вишерошкиња, двородан, иштиродан, иштиродност, једнородан, једнородност, једнорођен, лштиродан, мнојородан, мрштиворођен, мрштиворођено, мрштиворођенчад, мрштиворођенче, народољубац, народољубив, новорођен, новорођеница, новорођенчад, новорођенче, њознорођенац, њврородни, њврородсtivo, њвророђенац, њвророђен, њвророђеник, њвророђенчад, њвророђенче, њвророшкиња, њриродознанац, њриродознанстивен, њриродознансtivo, њриродойис, њриродойисац, њриродойисни, њриродойишичев, њриродословац, њриродословље, њриродословни, родољуб, родољубан, родољубац, родољубив, родољубивост, родољубље, родољубност, родољуйка, родоначелник, родоначелница, родоскврђење, родойис, родоскрвни, родоскрвница, родоскрвнилачки, родоскрвница, родоскрвништељ, родоскрвнуће, родоскрвник, родоскрвнилац, родослов, родослован, родоубсtivo, рођендан, рођендански, самородан, самородно, слијорођени.

Као што се може закључити, творбено гнијездо *род* веома је богато. У уводном дијелу часа наставник може ђацима дати задатак да напишу све ријечи којих се могу сјетити, а које у својој морфемској структури имају лексичко језгро *род*. Лексичко језгро или коријен ријечи је носилац укупног лексичког значења ријечи. За реализацију часа у седмом разреду основне школе, када је Наставним програмом предвиђено да се творба

ријечи први пут обрађује, наставник ће из предложеног корпуса издвојити оне творенице које су својом семантиком прозирне за дати узраст и које творбеном структуром представљају типичне примјере за нове термине које ђаци морају усвојити као што су: *творба ријечи*, *лексичко језгро* или *коријен ријечи*, *творбена основа*, *префикс*, *суфикс*, *интерфикс* или *својни вокал*. У нижим разредима треба избјегавати трећестепене деривате и бирати првостепене деривате у којима се лексичко језгро (коријен ријечи) подударе са творбеном основном како би ђак поступно усвајао знања о лексичким и граматичким морфемама и стварао јасну представу о њиховој различитој функцији. Такозвани исходи за седми и девети разред основне школе показују разлику између нивоа градива. Седми разред: *Разликује простије ријечи од твореница, творбену основу од наставка и према задатом моделу тради нове ријечи. Разликује различите творбене моделе (на типичним примјерима) пре кроз њих својнаје начине бојаћења језика*. Девети разред: *Познаје основне принципе творбе ријечи; разумије појмове лексичког и граматичког значења; разликује основне творбене моделе: префиксација, суфиксација, префиксално-суфиксална творба, слањање*³ (Нпп 2014).

Као примјере различитих творбених модела у седмом и деветом разреду разреду наставник може издвојити суфиксацију: *родити (се), родитиљ, родица, родна, рођак, родилиште, родиште, родица, родиште, родни, родство, рођа, рођак*; префиксација⁴: *ородити се, изродити, уродити, породити се, народити, прародитиљ, нерођен*; префиксално-суфиксална творба: *понародити се*: слагање: *родоначелник, малородан, слабородан*, и др. Тек након разумијевања елементарних термилолошких појмова и стицања знања која су у вези са творбеном структуром ријечи (в. Штасни 2017) наставник ће на примјерима другостепених деривата *родитиљ-ство, родитиљ-ски*, функционално разграничавајући морфеме учити ђаке да уочавају разлику између морфемске и творбене анализе⁵, коријена ријечи и творбене основе у примјерима код којих се творбена основа не подударе са лексичким језгром и представља већ суфиксација

³ У средњој школи, зависно од Наставног плана, осим творбених модела који припадају морфемској творби, обрађују се и други творбени начини: синтаксичка творба, семантичка творба и конверзија (в. Кларн 2002 и 2003; Станочич, Поповић 992).

⁴ О погрешном сврставању префиксације у композицију или слагање у граматицима српског језика в. Маројевић 2000: 198–204. Исцрпан преглед третирања префиксације у свеукупној словенској дериватологији в. Драгићевић 2014: 60–72.

⁵ В. Маројевић 2000: 163–215.

ну изведеницу тј. другостепени дериват и предочити ђацима творенице сложеније морфемске структуре, а у средњој школи и девербативе настале нултим суфиксом: *йрейород-Ø* < *йрейородиџи*, *йород-Ø* < *йородиџи*, *изрод-Ø* < *изродиџи*, *одрод-Ø* < *одродиџи*, *народ-Ø* < *народиџи*, *йирод-Ø* < *йиродиџи*, *узрод-Ø* < *узродиџи*, *урод-Ø* < *уродиџи*, као и сложеносуфиксалне деривате изведене нултим творбеним суфиксом: *йирод-о-йис-Ø*, *род-о-слов-Ø*, *род-о-љуб-Ø* и др.

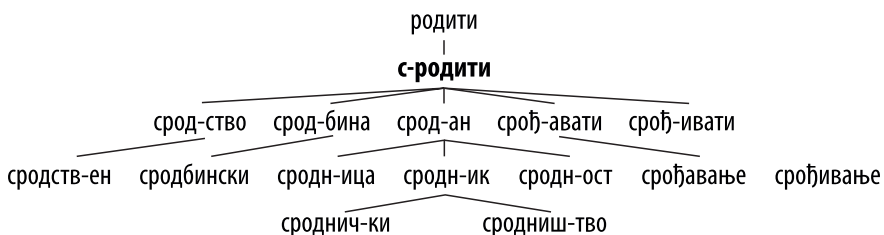
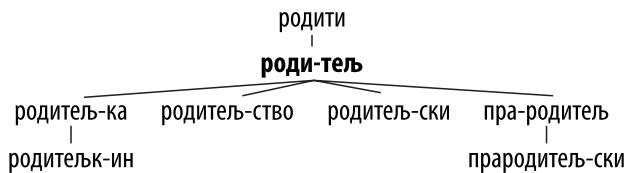
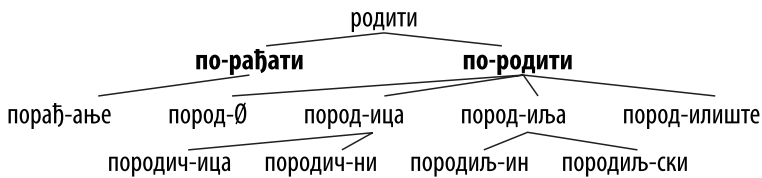
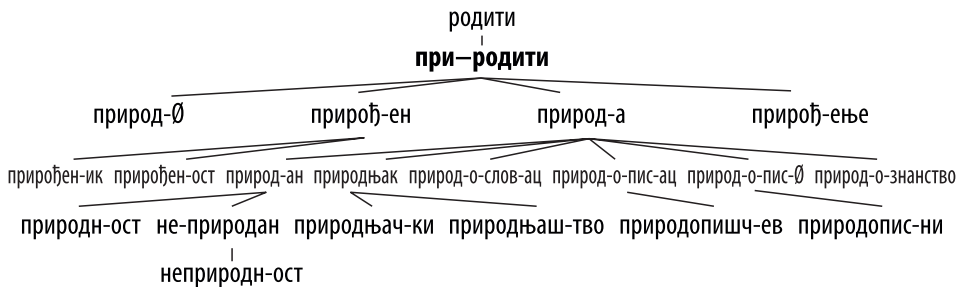
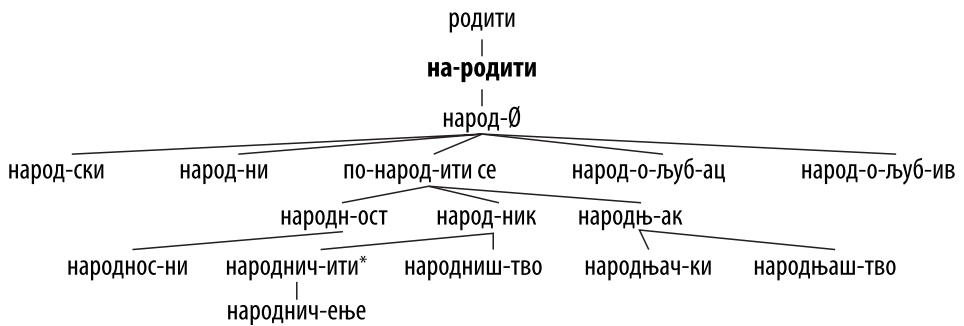
Приказ лексема методом творбених гнијезда упућује на то да потенцијал семантичког варирања и деривационог развијања поред неизведених ријечи носе и деривати. „Семантички потенцијал основне лексеме и број деривата одржавају, више или мање доследно и системски, хијерархијски статус датог појма⁶ (ГОРТАН-ПРЕМК СДР1 2003: 9). У циљу испитивања законитости у организацији деривационо-семантичке групе *родиџи*, и из ње проистекле тематске групе лексема које припадају лексичком систему српског језика, покушали смо путем мотивационих смјерова испитати њихов семантички и деривациони потенцијал и утврдити колико подгнијезда образује ову творбено-семантичку групу, која су подгнијезда богата а која нису, да ли претеже радијални или ланчани тип деривације⁷. Овакав преглед истовремено ће омогућити наставнику да овлада системом мотивације, јер на недвосмислен начин показује која је ријеч у творбеном ланцу мотивна, а која мотивисана, те којим творбеним начином је свака од твореница настала.

Увидом у предочени корпус твореница може се закључити да је творбено гнијездо *родиџи* образовано од: а) другостепених деривата који су творбено-семантички продуктивни: *йородиџи*, *народиџи*, *йиродиџи*, *йрейородиџи*, *сродиџи*, *родиџељ*, *род* међу којима су и композите које у својој морфемској структури имају: *родољуб-* и *родоскврн-*; б) затим другостепених деривата који показују знатно мању продуктивност: *одродиџи*, *уродиџи*, *рођен* и в) мотивационо непродуктивних деривата: *родан*, *родилиџије*, *родилица*, *родиља*, *рођење* и др⁸.

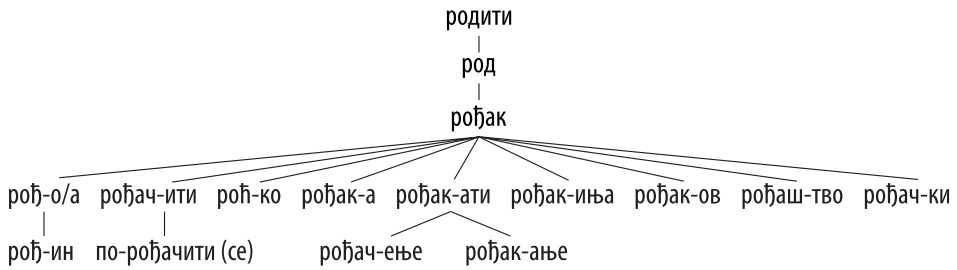
⁶ Полисемантична лексема *лава*, има преко 300 деривата, приближно толико и *рука*, једно од најважнијих средстава и омогућивача радње, док *бок* нема ни 40 (ГОРТАН-ПРЕМК СДР1 2003: 9).

⁷ Радијални тип мотивације: *родиџељ*, *родиџељка*, *родиџељство*, *родиџељски*; ланчани: *народиџи* > *народ* > *народни* > *народност* > *народносни*.

⁸ Како приређивачи у уводу образлажу, СДР не садржи све деривате с овом творбеном основом, у рјечнику се нису нашле творенице староставне провинијенције: *свейшородан*, *блајородан*, *сверодан*, и др., затим бројни деривати с негацијом:

* Иако схему дајемо према РСД2 (2006: 525) за глагол *йонародничийи* 'давати (речима, ставовима) народни облик' сматрамо да је у питању другачији смијер мотивације: *народни* > *народничийи* > *народничење*.

II Обрађивање творбеног гнијезда отвара могућност не само за утврђивање продуктивности лексичких и граматичких морфема, њихове међусобне условљености и утицаја, мотивационих смјерова, корелације творбеног и лексичког плана ријечи, већ и творачке снаге језика која се из појединачне ријечи и деривационим низом ријечи претаче у виши језички ниво – у текст. На трагу повезивања наставе језика са наставом књижевности, уз обраду књижевних јединица увијек треба предочити примјере поезије у којој су деривати носиоци пјесничке поруке (в. Никитовић 2013: 527–539), или на прозном тексту ђацима сугерисати, на примјер, да сами процијене да ли у неком тексту доминирају прсте ријечи или творенице. При обради наставних јединица из књижевности, не треба пропуштати прилику да се истакне и језички план дјела, при чему је за утврђивање тематског и идејног плана књижевног дјела од пресудне важности управо лексички, а није без значаја ни творбени ниво језика. Сјетимо се романа *Сеобе* Милоша Црњанског у којем су веома фреквентне изведенице које имају лексичку морфему *кућ-*: *кућица*, *кућер*, *кућерак*, *кућерина*, *кућешина*, *кућиштие*, *окућница* што је у најдиректнијој вези са тематиком романа и израза тежње страдалног српског народа за егзистенцијом која у нормалним околностима подразумијева живот на чврстом тлу, а не по вододеринама кроз које усљед тешких историјских околности Вук Исаковић проводи Славенско-подунавски полк и друге пукове који су „куће и кућишта заборавили” (Николић). Метода творбених гнијезда инспиративна је за вјежбања у којима би ђаци добили задатак да сами саставе есеј или пјесму од ријечи које су творбено продуктивне у српском језику. Осим наведеног за рад у настави подстицајна могу бити творбена гнијезда од ријечи: *човјек*, *људи*, *глава*, *језик*, *образ*, *вољеши*, *бол*, *іледатиши*, *іовориши*, *добар*, *жив*, *зао*, *мисао*,

неродољубив, *неродољубље*; те увијек жива индивидуална творба и хипокористици: *роћко*, *роћкан*, и др.

радиши, које су семантичко-деривационо високопродуктивне. За ову прилику доносимо есеј писан с циљем да се, поред лексема *йородица* и *народ* које су тематски стожер текста, употрејеби што више ријечи из овог творбеног гнијезда, али у координатама светосавља⁹. У лексичко-семантички комплекс савременог српског језика који би се могао окарактерисати појмом *свѣтосавље*, према лексичким истраживањима Р. Бајић „спада и све оно што је православно уопште и јеванђелско уопште, почевши од општечовечанског, онтолошког и друштвеног, преко појединачног, историјског, когнитивног, морално-васпитног, државног, просветног, културног, па све до сотериолошког и есхатолошког” (2010: 230; в. КОНЧАРЕВИЋ 2018).

ЕСЕЈ: СВЕТОСАВСКА ФИЛОСОФИЈА ПОРОДИЦЕ И НАРОДА.

Етимолошко језгро ријечи *йородица* веома је богато. Почнимо од ријечи *родитиљ*, јер без родитеља, као што знамо, нема *йорода*, а тиме ни *йородице*. Без *йородице* опет нема *народа*.

Да бисмо и сами постали *родитиљи*, прије свих других почетака, морали смо бити *рођени*, а да би постали дио светосавске *йородице*, заједнице која своју пуноћу кроз свету тајну крштења задобија у Цркви, *йре-йорођени* смо Духом Светим. У рјечницима српског језика ишчитавамо да ријеч *род* значи ‘оно што је рођено, пород, потомство, породица, породична лоза, породица из које се потиче’. *Род* је, такође, и ‘свеукупни збир бића одређене врсте као цјелина’ тј. *народ*. Од глагола *родити* и *йородити* се настало је и *родилишти* и *йородилишти* у којима је све мање *родиља* и *йородиља*, а тиме и *рођенчади* и *новорођенчади*. До овога времена нисмо имали ни ријеч *йрворойка*, сад најчешће имамо само старије *йрворойке*. *Родитиљство* за народ српски и светосавски, престало је, нажалост, бити императив живота. Напушта се и *родна* груди, па нам *родитиша*, мјеста из којих смо *родом*, постају пуста, а прађедовска кућишта и селишта одавно су уташена. Док гламурозно славимо дјечије *рођенгане*, са све примјетнијим напором изговарамо *родитиљске* поуке, будући да живимо у времену у коме је *йород* постао паметнији од *родитиља*. Некад изоблино *родан народ* Божији постао је *малородан*, *слабородан*, готово *неродан*. Поред *рођене* дјецe имамо и *нерођену*, ону коју убијамо чедоморством, још по легализованом начелу „безбједног абортуса”! Какав

⁹ У тексту је употребљено 75 различитих ријечи из творбене породице *род* са 160 потврда.

страшан гријех, заправо монструозан злочин *народа* и нашег нараштаја, законом заштитити смрт, а не живот, не дати да постане *новорођенце!*

Народ светосавски, *народ* гостољубиви више нема времена ни за *рођаке* и *родсџвенике*. *Родсџво* тј. *сродсџво* и најближи *сродници* постали су нам телефони, фејсбук и друге друштвене мреже. *Рођакама* се само са политичким истомишљеницима, то су нам уједно и *најрођачкије* везе, захваљујући којима једино и можемо добити запослење, а тиме и могућност да, можда, заснујемо *џородицу*.

Породице су нам постале *џородицице*, мале *џородице* са једно, двоје, у најбољем случају троје дјече. *Порођај* у прошлости *џприродан* процес *рађања*, по *џприроди* ствари изједначен са низом других активности здраве жене, данас је извор фрустрације, стреса, па и зараде. Несвјесни тога да је живот без Бога тежи од *џорођајних* болова, *џородични* живот умјесто извор надахнућа и лична тврђава љубави, постао је извор искушења са којима се само светосавска *џородица* с успјехом данас носи.

Између *рода*, *џорода* и каријере, у маси покрета за *родне* равноправности, одређујемо се за каријеру, неријетко свјесно одлучујући да останемо *безроднице*, *безрођкиње* тј. *нерођкиње*. Њиве су нам одавно постале *безродне*, а ливаде бесплодне. „Знаш ли дете моје”, пита владика Николај у *Молиџвама на језеру*, „зашто њиве понесу тешки плод у пролеће, а у лето дају јалову жетву? Зато што и кђери људске омрзоше на плод утробе своје, и убијају га у цвети”. Ако се понека *џородица* у очима свијета и „дрзне” да *изроди*, *народи*, *џороди* више дјече, углавном је презрена и осуђивана од стране своје околине. *Родословна* стабла све су нам тања. *Прародителџи*, наши честити и богобојажљиви преци, који су у свом времену живјели Бога а не себе ради, на Небу сад молитвено тугују за нама. Преци овог светосавског *народа* звали су се хероји, свеци, мученици, једном рјечју *родољуби*. Шта је то уопште *родољубивостџ*, чиме се мјери? Живи ли та ријеч, која је антоним среброљубљу, данас, употребљава ли је више ико у 21. вијеку? Ако нема појмова које означавају ријечи, нестају и саме ријечи. *Родољубље* тј. љубав према свом *народу*, каже владика Николај, мјери се тиме да за своју државу увијек треба чинити више него што те држава плаћа. Само тим вишком мјери се *родољубље*. И само се помоћу тих вишкова држава може унаприједити а *народ*, тиме и *џородица*, одржати.

Па и *џприрода*, опет једна ријеч настала од *род*, и *џприрода* је с разлогом, вјековјечном Божијом законитошћу, због *неродољубља* устала на човјека. *Народ* српски, има и своје *изроде*, и *одроде*. Али и они су наши, и њих се не

смијемо одрицати. *Огородивши* се од светосавских путоказа и начела, *огроди*, који неће да признају да су нам *род*, безрезервно су се *ородили* са свим вриједностима западњачке цивилизације и ходе странпутицом.

У свом духовном сљепилу и душевној ослабљености, у ћорсокаку у који је запао, српски *народ* заиста жеђује за духовним *ирейородом*. Дубоко вјерујем да се *ирейородиши* и обновити можемо само вјером, тј. светосављем. А светосавље није друго до „православно хришћанство српског стила и искуства”. И озбиљним прегалничким радом. Како изгледа тај пут, најбоље нам је показао Свети Сава, најмудрији и највећи српски философ. У потпуном одрицању себе, овај наш *свенародни* светитељ и просвјетитељ, себе, смртног Растка, јеванђељским подвизима послушања Богу и своје *роду*, прерадио је у Саву бесмртног. Духовни *ирейород*, најкраће речено, може стати у познату крилатицу владике Николаја, који у свом молитвеном обраћању Светом Сави моли Бога „да се Срби обоже, сложе и умноже”. Док се народ не обожи, не може се ни сложити а камоли умножити. „Знаш ли дете моје”, опет читамо *Молишве на језеру* „зашто победоносни *народ* трпи поразе од своје неслоге и раздора, и једе хлеб загорчен сузама и пакосћу? Зато што победи крвнике око себе а не победи их у себи”. У томе је суштина проблема. Угледати се треба на наше *родоначелнике*, на Светог Симеона и Светог Саву, јер, скрушено признајемо, немамо правих узора у земаљском свијету, ријетки су појединци који су дјелом посвједочили своју вјеру. Свети нека нам буду узор и њихова мјера жртве која је била апсолутна, јер се у жртви и служењу ближњима крије светосавска философија друштва, културе, просвјете, прогреса, па самим тим и *йородичној* живота и морала. Свети Сава, тај „крунисани кнез цркве и некрунисани кнез државе, био је слуга српском *народу*, највјернији, најнеуморнији и највољнији слуга каквог је наш *народ* имао за минулих седам вијекова”. Он је сав свој животни вијек провео служећи своје *роду*, укрепљујући и своју *йородицу*, *свейородну* династију Немањића чији је *блајородни* изданак био управо он. „Осветљен Љубављу Христовом Свети Сава је бежао од власти и началства над људима, и несравњено више волео служити него заповедати. Он се рвао и мучио да му дух задобије власт и началство над телом, а Христос над духом. И успео је у томе.” Зато је стекао и небеску и земаљску славу, зато нам је он сигурни путеводитељ. Оставио нам је и књигу, коју смо ми у претходна два вијека, са великим покајањем и то треба признати, готово потпуно пренебрегли, и у Цркви пренебрегли и релативизовали, а камо-

ли у *породици* и органима државне управе. Оставио нам је *Законом* *правило*, црквене законе и законе хришћанских држава. Ти богољубиви и човјекољубиви закони, за разлику од данашњих закона који „озакоњују безакоње” увијек промишљају и штите ближњег, штите друге личности од себичности појединца, штите човјекову и државну имовину од крађа, човјека од повреда и насилника. Штите човјека од убиства, и још прије него што се *роду!* Морамо разумјети да су нам битни други људи, битна нам је заједница у Цркви, којом смо сви у *роду*, и којом, кроз свете Тајне, наш живот задобија своју пуноћу.

Само прешавши са овог широког пута којим тако приљежно ходимо, на уски пут јеванђељских врлина, овај *род* српски може од христорачког постати *род* христологики, па се сљедствено томе и сложити и умножити. Само живот по Јеванђељу носи те *препородне* силе и призива благодат Божију на човјека, па човјек, бивајући умудрен Духом Светим, зна како и шта треба радити са својим животом који је дар од Бога. *Живош* није срећа, *живош* је *дужност*, позивала је на усредсређење и рад највишег ранга почетком XX стољећа Исидора Секулић, једна од *препородилаца* српске књижевности. „Не бјежите од проблема, јер у том је живот. Не дајте се страху! Не волите себе сувише, јер је то срамота. Не дајте се ни нади, која је за време, за пролазност; имајте оно што је ван времена, и вечно и славно. Између себе се покајте: признајте грех у прошлости и одреците се греха у будућности. Не жалите труда, не жалите новац, не жалите младост, не жалите године живота. Живот није срећа него дужност! Рука која дрхти кад *народу* пружа, то је неморална рука”.

Е то је био светосавски морал којим се рањена српска нација дизала након Првог свјетског рата. Бићемо светосавски, богоумудрени и *препородени народ* онда када, у цјелини гледано, мушкарци опет постану глава своје породице. Руски протојереј Димитриј Смирнов, који се читав свој пастирски вијек бавио православном *породицом*, каже да је најважнија служба данас очинство. „Бог није створио човека као глумца, као математичара, космонаута, председника. Бог је створио човека као оца – одговорног!” Акцент је, дакле, на суштинској одговорности. Постаћемо опет светосавски *народ* Божији, а *породица* светосавска, када жене постану богобојажљиве и побожне матере, кад умноже љубав према свом мужу и кућној чељади, па им буде *природно* и нормално да *рађају* онолико дјеце колико су им *родитиље* тј. *природитиље*, бабе и чукумбабе, *рађале*. Тада ћемо постати истински *сродници* нашим прецима, муче-

ницима и светитељима, *сродни* по жртвеној љубави, тада ће наша *йородица* *уродиџи* плодом и држава *многородна* постати.

У „реткој књизи ретког писца”, Светог Јустина Ђелијског, која се зове *Светосавље као философија живота*, ава Јустин каже да је прво начело светосавске философије свијета – богојављање, а друго богослужење. Кроз свијет Бог јавља себе. У свијету који је богојављање, сав живот човјеков, од почетка до краја, од врха до дна, треба да буде непрекидно служење Богу, непрекидно богослужење, јер човјек кроз своју *йородицу* прије свега, а потом и друга послушања на која је у животу призван, врши службу Богу, мислима, осјећањима, ријечима, дјелима, рјечју – цјелокупним животом својим.

Свети Сава је много заступљен и у народној књижевности, јер је српски *народ* са живим *народносним* моралом изаткао бројне приче, пјесме и анегдоте. Задивила се у 19. вијеку учена Европа над српским *народним* умотворинама. Ево за ову прилику једне приче чији је миље кућни, *йородични*, а која је у вези са женом на којој, *народски* речено, стоје три ћошка куће. „Била једна нерадна жена па никако није могла да изатка платно на разбоју; све јој се налазили неки пречи послови, и тако јој пређа стајала неизаткана пуне три године. Мислила је да су то неке мађије, па зато позове Светог Саву да јој прочита молитву разбоју. Дође Свети Сава па кад је видио шта је и како је, он метне епитрахил и поче гласно да говори, као да из књиге чита:

Наложу, жено, ватру, па чук-чук уз разбој,
Донеси воду, па чук-чук уз разбој,
Помети кућу, па чук-чук уз разбој,
Умјеси хљеб, па чук-чук уз разбој,
Опери судове, па чук-чук уз разбој,
Окупај дете, па чук-чук уз разбој,
Помузи стоку па чук-чук уз разбој...

Је л' само то, духовниче – упита нерадна жена. Само то, хришћанице, само то – одговори Свети Сава. И пређу на разбоју изатка жена за кратко вријеме.”

У сваком од нас чучи ова нерадна жена, себелубац и себеугађач, која је тако далеко од светосавског *йородичног* духа, и која нас спречава да *родимо* петоро дјеце. У тој борби са себелубљем, једина активна и дјелатна сила јесте свеобухватна, свепрожимајућа и свепраштајућа љу-

бав. *Породица*, сви то знамо, подразумејева жртву, али и љубав је само онда љубав када је жртвена, када жртвујемо себе, свој комодитет и комформизам, зарад ближњег. Што више *ѿорода*, већа је жртва и бриге, то јесте истина, али је већа и љубав, умножава се и благодат, па је и живит милији. Дивно је пјесник рекао да *није боѿаѿи ко има волова, већ кћери и синова*. А подсјетимо се да у средњем вијеку ријеч *боѿаѿи* није значила онога који има материјално богатство, већ ко има Бога у себи. И *боѿаѿи* и *убожјак* у прошлости, док је овај *народ* заиста био богоносни *народ*, биле су ријечи чије је примарно значење било ‘имати Бога у себи, живјети Богом, бити у вјери’. Наравно, на различите начине, *боѿаѿи* је имао смирење и дубоку свијест да све што има јесте дар од Бога и спасавао се великим милосрђем, а *убожјак* трпљењем и нероптањем. На тај начин су сљедовали вољи Божијој и богатели се Богом. Данас, у времену кад су богатство и убожјаштво економске, а не религијске категорије, када се и на *ѿородицу* гледа само као на економску ћелију а не као на домаћу цркву, тешко је имати здрав и чист поглед на истину. Кажем чист јер смо сви свједоци у којој је мјери потрошачко друштво од нас направило робове, па смо све мање слуге Божије, а све више слуге материјализма који нас немилице гута, ако нас није већ и прогутао самим тим што смо културу живота замијенили културом смрти. И зато је данас све мање *ѿородица*, а скроз мало и премало светосавских *ѿородица*. Док нас у потпуности није однијела и прогутала мутна и прљава ријека западњачке културе, и утопила у мртво море чедоморства и других прокажености данашње деструктивне цивилизације, потребно је, према ријечима Светог Јустина Ћелијског, и најпотребније од свега потребног: да се сваки од нас испуни светосавским животворним духом, како би и наш човек, и наша *ѿородица*, и наше друштво, и наш *народ*, у свима областима живота делали, стварали и живели светосавским духом”.

Извори

- СДР1 2003: Семантичко-деривациони речник. Свеска 1: Човек – делови тела. Редакторке: Даринка Гортан-Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
- СДР2 2006: Семантичко-деривациони речник. Свеска 2: Човек – унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство. Редакторке: Даринка Гортан-Премк, Вера Ва-

сић, Рајна Драгићевић. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.

ЛИТЕРАТУРА

- ДРАГИЋЕВИЋ 2014: Рајна Драгићевић. Различити теоријски приступи префиксацији у словенској творби речи. *Slavische Wortbildung im Vergleich. Theoretische und pragmatische Aspekte*, Svetlana Mengel (Hg.), Berlin: LIT-Verlag Dr. W Hopf, (= Slavica Varia Halensia, Bd. 12), 60–72.
- ДРАГИЋЕВИЋ 2008: Рајна Драгићевић. *Лексиколоџија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- БАЛИЋ 2010: Ружица Бајић. Светосавље кроз лексику српског језика. *Српски језик XV*, 229–244.
- ГОРТАН-ПРЕМК 1990: Даринка Гортан-Премк. *Полисемија и орјанизација лексичког система* у српском језику. Институт за српски језик САНУ.
- КЛАЈН 2002: Иван Клајн. *Творба речи у савременом српском језику I. Слањање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- КЛАЈН 2003: Иван Клајн. *Творба речи у савременом српском језику II. Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- КОНЧАРЕВИЋ 2017: Ксенија Кончаревић. *Језик и релиџија. Појмовник теологинџисџике*. Београд: Јасен.
- МАРОЈЕВИЋ 2005: Радмило Маројевић. Творбена и морфолошка анализа у граматичком систему савременог српског језика (I). Зборник радова са Научног скупа *Наука и образовање*. Бања Лука: Филозофски факултет, 123–151.
- МАРОЈЕВИЋ 2000: Прилози из српске творбе речи 1-2, у: *Српски језик данас*. Београд: Српска радикална странка, 163–215.
- М 2001: Свети Николај Српски. *Молиџве на језеру*. Књига III. Сабрана дела Епископа Николаја I-VII. Линц-Аустрија.
- НПП 2014: *Наставни план и програм за основно васџиџање и образовање*. Министарство просвјете и културе, Републички педагошки завод. https://www.rpzrs.org/sajt/doc/file/web_portal/05/5.2/Nastavni%20plan%20i%20program%20za%20osnovnu%20skolu.pdf
- НИКИТОВИЋ 2013: Зорица Никитовић. Стилско-семантички аспекти деривације. *Зборник Маџице српске за књижевност и језик* 62/2, 527–539.

- J 2001: Преподобни отац Јустин, *Светосавље као философија живота*. Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига, књига 4. Београд: Наследници Оца Јустина и манастир Ђелије код Ваљева.
- СТАНОЈЧИЋ, ПОПОВИЋ 1992: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић. *Грамађика српског језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника.
- ШТАСНИ 2017: Гордана Штасни. Морфемска и творбена анализа – проблемски приступ. *Прилози настави српског језика и књижевности*, VI. Бања Лука: Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске, 97–112.
- ШТАСНИ 2008: Гордана Штасни. *Творба речи у настави српског језика*. Библиотека Књижевност и језик, књига 28. Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- ЂОРИЋ 2008: Божо Ђорић. *Творба именица у српском језику (огађране шеме)*. Библиотека Књижевност и језик, књига 24. Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Zorica Nikitović

The Derivational Nest *rod* through the Prism of the St. Sava's Tradition

Summary

The paper presents an overview of derivatives which form the derivational nest *rod*. From the derivational aspect, this very rich nest gives a possibility of processing or determining the constituents of derivational models, which are acquired during several levels of the educational practices aimed at Serbian language teaching: at the seventh, and the ninth, grade of the primary school, at the second grade of the secondary school, as well as a part of the course at the university level entitled *The Word Formation Processes in Serbian*. From the semantic aspect, the attention focus is put on the derivatives *porodica* and *narod*, whose semantic realisation, in the form of an essay entitled *Philosophy of the Family and the Nation in the St. Sava's Tradition*, has been given from the aspect of the orthodox spirituality, i.e. the St. Sava's tradition.

Keywords: derivational nest, derivational and morphemic stem, motivation, Serbian language teaching, *porodica*, *narod*, St. Sava's tradition.